

निम्नलिखित में से किन्हीं 5 प्रश्नों के उत्तर दें -

- ① यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद्रौदसी अभ्यसेतां नृमणस्य महनासजनास इन्द्रः ॥
- ② यत्पुरुषेण हविषा देवा यत्नमतन्वत ।
वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्दुविः ॥
- ③ इन्द्रियनित्यवचनम् औदुम्बरायणः । तत्र चतुष्टयं नोपपद्यते ।
अधुगपद् उत्पन्नानां वा शब्दानाम् इतरेतरोपदेशः, शास्त्रमूलो
योगश्च । - पद्यांश की व्याख्या कीजिए ।
- ④ अथापि इदमन्तरेण मन्त्रेष्वर्थप्रत्ययो न विद्यते । अर्थम्
अप्रतिग्रतो नात्यन्तं स्वरसंस्कारोद्देशः । तदिदं विद्या-
स्थानानि व्याकरणस्य कात्स्न्यं स्वार्थस्याथकञ्च ।
- ⑤ के षड्भावविकाराः ?
- ⑥ चरन् वै मधु विन्दति चरन् स्वादुमुदुम्बरम् ।
सूर्यस्य पश्य श्रेयमाणं यो न तन्द्रयते चरंश्चरैवेति ॥
- ⑦ अनेजदेकं मनसो जवीधो, नैनर्देवा आप्नुवन्पूर्वमर्षत् ।
तद्भावतो ऽन्यान्त्येति तिष्ठन्तस्मिन्नयो मातरिश्वा दधाति ॥
- ⑧ वैदिक तथा लौकिक भाषा में अन्तर स्पष्ट करें ।

2/2/19
15/05/19

निम्नलिखित में से किन्हीं 5 प्रश्नों के उत्तर दें -

- ① स नः पितेव सूनेवेऽग्ने सूपायनो भव ।
सचस्वा नः स्वस्तये ॥
- ② य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
यस्य ऽग्न्यामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
- ③ न निर्वद्धा उपसर्गा अधान्निराडुः इति शाकटायनः ।
नामाख्यातयोस्तु रुमोपिसंयोगद्योतकाः भवन्ति । उच्चाक्चाः
पदार्था भवन्ति इति गार्ग्यः ।
- ④ तिस्र एव देवता इति मैरुस्ताः । अग्निः पृथिवीस्थानः
वायुर्वेन्द्रो वान्तरिक्षस्थानः । सूर्यो ध्रुवस्थानः ।
- ⑤ पद के कितने विभाग हैं तथा उनकी परिभाषाएं लिखिए ।
- ⑥ कलिः शयानो भवति , संजिहानस्तु डापरः ।
उत्तिष्ठंस्त्रेता भवति , कृतं संपद्यते चरंश्चरैवैति ॥
- ⑦ विद्यां चाविद्यां च यस्तद् वेदोभयं सह ।
अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते ॥
- ⑧ वैदिक संस्कृत में सन्धि के कितने भेद हैं ?

2/2/19
15/05/19

व्याकरणम् भाषा विज्ञानम्
एम.ए. (संस्कृत) प्रथमवर्ष, प्रश्न पत्र – II
दत्तकार्यम् – I

अङ्काः - 10

निर्देशः - पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः -

1. संज्ञासूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या विधेया ।
2. सन्धिप्रकरणस्य सूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या कुरुत - इको यणचि, लोपः शाकल्यस्य, पूर्वत्रासिद्धम्, वृद्धिरेचि, एचोयवायावः, अकः सवर्णे दीर्घः, ओत्, ऋत्यकः,
3. सन्धिप्रकरणस्य सूत्राणां सोदाहरणं व्याख्या कुरुत - स्तोः श्वना श्वुः, अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः, छे च, रोरि, पुमः खय्यम्परे, इणो कुक् टुक् शरि, शि तुक्, ।
4. पदानां सिद्धिः कार्या - रामः, हरीणाम्, सखा, ज्ञानम्, राजा
5. सुबन्त प्रकरणस्य सूत्रव्याख्या - अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रातिपदिकम्, सुपि च, आदेशप्रत्यययोः, भस्य टेलोपः, साम आकम्, डिति ह्रस्वश्च । समासप्रकरणस्य सूत्राणां व्याख्या - चार्थे द्वन्द्वः, स नपुंसकम्, दिक्संख्ये संज्ञायाम्, नदीभिश्च, समर्थः पदविधिः
6. समस्तपदानां विग्रहपूर्वकं सिद्धिः विधेया - निर्माक्षिकम्, नखैर्भिन्नः, हरित्रातः, चोरभयम्, पीताम्बरो हरिः, ईशकृष्णौ, पितरौ ।
7. धातुरूपाणि लिखत - भू, एध्, अद्, हु, तुद्, तन्, क्री, चुर, रुध्, सु
8. सिद्धिः विधेया - भवति, अत्ति, जुहोति, तुदति, तनोति, चोरयति, अगमत्, एधते ।

8/1/19
15/05/019

व्याकरणम् भाषा विज्ञानम्
एम.ए. (संस्कृत) प्रथमवर्ष, प्रश्न पत्र – II
दत्तकार्यम् – II

अङ्काः - 10

निर्देशः - पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः -

1. कारकप्रकरणस्य सूत्राणां व्याख्यां कुरुत (संस्कृतमाध्यमेन) - प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे प्रथमा, कर्मणि द्वितीया, अपवर्गे तृतीया, ध्रुवमपायेऽपादानम्, षष्ठी शेषः, यतश्च निर्धारणम् ।
2. सूत्रोल्लेखपूर्वकं कारकविभक्तिं प्रतिपादयत - कृष्णः श्रीः ज्ञानम्, अधिशेते वैकुण्ठं हरि, रामेण बाणेन हतो वाली, मुक्तये हरिं भजति, मातुर्निलीयते कृष्णः, ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते ।
3. सोदाहरणं सूत्रव्याख्या विधेया - तयोरेव कृत्य-क्त-खलार्थः, अचो यत्, पोरदुपधात्, ऋहलोर्ण्यत्, ण्वुल-तृचौ, आतोऽनुपसर्गे कः, निष्ठा ।
4. सोदाहरणं सूत्रव्याख्या विधेया - तस्य निवासः, शिखायाः वलच्, अदूर-भवश्च ।
5. भाषाविज्ञानस्य परिभाषां क्षेत्रं च निरूपयत ।
6. भाषापरिवर्तनस्य कारणानि लिखत ।
7. ध्वनिविज्ञानस्य स्वरूपं वर्णयत ।
8. भाषाणां वर्गीकरणं व्याख्यायत ।

सिखायाः
15/05/19

दर्शनम्
एम.ए. (संस्कृत) प्रथमवर्ष, प्रश्न पत्र - III
दत्तकार्यम् - I

अङ्काः - 10

निर्देशः - पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः -

1. प्रत्यक्षप्रमाणस्य भेदसहितं विवेचनं कुरुत ।
2. अनुमानप्रमाणस्य व्याख्या विधेया ।
3. कारणं कतिविधम् ? विस्तरेण विवेचयत ।
4. शब्दप्रमाणस्य स्वरूपं किम् ? स्पष्टयत ।
5. हेत्वाभासस्य स्वरूपम् किम् ? वर्णयत ।

सांख्यकारिकायाः कारिकाः व्याख्याः -

6. मूलप्रकृतिरविकृतर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त । षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुषः ॥
7. दृष्टमनुमानमाप्तवचनं च सर्वप्रमाणसिद्धत्वाद् । त्रिविधं प्रमाणमिष्टं प्रमेयसिद्धिः प्रमाणाद्धि ॥
8. दुःखत्रयाभिघातात् जिज्ञासा तदपघातके हेतौ । दृष्टे साऽपार्था चेत्रैकान्ताऽत्यन्ततोऽभावात् ॥

8/11/19
15/05/019

दर्शनम्
एम.ए. (संस्कृत) प्रथमवर्ष, प्रश्न पत्र – III
दत्तकार्यम् – II

अङ्काः - 10

निर्देशः - पञ्च प्रश्नाः समाधेयाः -

1. वेदान्तसारमतानुसारं अनुबन्धचतुष्टयं निरूपयत ।
2. भेदसहितम् अज्ञानस्य स्वरूपं वर्णयत ।
3. पञ्चीकरणप्रक्रियां स्पष्टयत ।
4. समाधिः ।
5. अर्थसंग्रहमतानुसारं शाब्दीभावनायाः स्वरूपं लिखत ।
6. विधिश्चतुर्विधः उत्पत्तिविधिर्विनियोगविध्यधिकारविधिः प्रयोगविधिश्चेति व्याख्या विधेया ।
7. अर्थवादस्य स्वरूपं स्पष्टयत ।
8. नामधेयानां च विधेयार्थपरिच्छेदकतयार्थवत्त्वम् तथाहि - उद्भिदा यजेत पशुकामः.....अत्र वर्णितस्य वेदविभागस्य नामधेयस्य विस्तरेण व्याख्यां कुरुत ।

8214 T
15/05/19

एम० ए० संस्कृत (प्रथम वर्ष)

अनिवार्य पत्रम् - चतुर्थम्

दत्तकार्यम् - 1

निम्नलिखित में से किन्हीं 5 प्रश्नों के उत्तर दें -

① निम्न पंक्तियों की सप्रसंग व्याख्या कीजिए -

ततोऽवतीर्य तरुशाखायां बद्ध्वा तुरङ्गम् उपसृत्य भगवते
भक्त्या प्रणम्य त्रिलोचनाय, तामेवं दिव्ययोषितमानिमिष-
पक्ष्मणा निश्चल-निबद्धलक्ष्येण चक्षुषा पुनर्निरूपयामास ।
उदपादि चास्य तस्या रूपसम्पदा कान्त्या प्रशान्त्या
चाविर्भूतविस्मयोऽस्य मनसि - अहो ! जगति जन्तूनाम्
असमर्धितोपनतान्यापतन्ति वृत्तान्तराणि ।

② निम्नांकित श्लोक की सप्रसंग व्याख्या कीजिए -

तमर्घ्यमर्घ्यादिकयाऽऽदिपुरुषसपर्यया साधु स पर्यपूपुजत् ।
गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः ॥

③ काव्यसौष्टवनिर्देशपूर्वक श्लोक-व्याख्या कीजिए -

प्रियप्रायावृत्तिविनयमधुरो वाचि नियमः,
प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः परिचयः ।
पुरो वा पश्चाद् वा तदिदमविपर्यसितरसम्,
रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते ॥

④ उत्तररामचरित की नाटकीय विशेषताओं पर प्रकाश डालिए ।

⑤ छन्दालङ्कारनिर्देशपूर्वक सप्रसंग श्लोक-व्याख्या कीजिए -

धूमज्योतिः सलिलमरुतां सन्निपातः स्व मेघः,
सन्देशार्थाः स्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रायणीयाः ।
इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन्गुह्यकस्तं ययाचै,
कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु ॥

2/20/19

⑥ आचार्य विश्वनाथ के अनुसार काव्यस्वरूप एवं काव्य-प्रयोजन का निरूपण कीजिए ।

⑦ आचार्य विश्वनाथ प्रतिपादित व्यञ्जना शक्ति का भेदों सहित वर्णन कीजिए ।

⑧ कारिका की सप्रसङ्ग- व्याख्या कीजिए-

नाटकमथ प्रकरणं भाषाव्यायोगसमवकार डिमाः ।

ईहामृगाङ्गवीथ्यः प्रहसनमिति रूपकाणि दश ॥

कृतकार्यम् - 2

कुल अंक - 10

निम्नलिखित में से किन्हीं 5 प्रश्नों के उत्तर दें-

① निम्न पंक्तियों की सप्रसंग व्याख्या कीजिए-

न चायं केनापि प्रतिकूलयितुं शक्यते । का वा गणना
सचेतनेषु , अपगतचेतनान्यपि सङ्कटयितुमलम् , यद्यस्मै
शौचते, कुमुदिन्यापि दिनकरकरानुरागिणी भवति, कमलि-
न्यापि शशिकरद्वेषमुञ्जति, निशापि वासरेण सह मिश्रताम्
एति, ज्योत्स्नाप्यन्धकारमनुवर्तते, छायापि प्रदीपाभिमुखम्
अवतिष्ठते, तडिदपि जलदे स्थिरतां व्रजति, जरापि यौवनेन
सञ्चारिणी भवति । किं वा तस्य दुःसाध्यमपरम् , एवंविधो
येनायमगाथागाम्भीर्यसागरस्तृणवल्लद्युतामुपनीतः ।

② निम्नांकित श्लोक की सप्रसंग व्याख्या कीजिए-

हरत्यद्यं सम्प्रति हेतुरेद्यतः शुभस्य पूर्वचरितं वृतं शुभैः ।
शरीरभाजां भवदीयदर्शनं व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योग्यताम् ॥

③ काव्यसौष्ठवनिर्देशपूर्वक श्लोक- व्याख्या कीजिए-

शिशुर्वाशिष्या वा यदसि मम तन्निष्ठतु तथा,

विशुद्धैरुत्कर्षस्त्वयि तु मम भक्तिं दृढयति ।

20/05/19 ②

शिशुत्वं स्त्रैणं वा भवतु ननु कन्धासि जगतां,
गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ॥

- ④ भवभूति के नाटक 'उत्तररामचरितम्' की कथावस्तु का संक्षेप में विवेचन करो ।
- ⑤ अलंकारनिर्देशपूर्वक सप्रसंग श्लोक-व्याख्या कीजिए-
तस्यासिक्तैर्वनगजमदैवासितं वान्तवृष्टि-
जम्बूकुञ्जप्रतिहतरयं तौयमादाय गच्छेः ।
अन्तः शारं धन ! तुलयितुं नानिलः शक्यति त्वां,
रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय ॥
- ⑥ आचार्य विश्वनाथ के अनुसार शब्दशक्तियों का निरूपण कीजिए ।
- ⑦ कारिका की सप्रसंग-व्याख्या कीजिए-
वक्तृ-बौद्धव्य - वाम्यानामन्यसन्निधिवाच्ययोः ।
प्रस्तावदेशकालानां काकोश्चैल्यादिकस्य च ॥
- ⑧ आचार्य विश्वनाथ के अनुसार प्रतिपादित महा-
काव्यलक्षण का निरूपण करो ।

2/2/02
15/05/19

एम. ए. संस्कृत (प्रथमवर्षम्)

अनिवार्यपत्रम् - पञ्चमम्

दत्तकार्यम् - 1

निम्नलिखित में से किन्हीं 5 प्रश्नों के उत्तर दें -

- ① संहिताओं का सामान्य परिचय दें।
- ② ब्राह्मण एवं आरण्यकग्रन्थों पर प्रकाश डालिए।
- ③ व्याकरण के विद्वान 'मुनित्रय' तथा उनकी रचनाओं के बारे में विस्तार से वर्णन कीजिए।
- ④ जथादित्य और वामन के सम्पूर्ण अवदान पर चर्चा कीजिए।
- ⑤ सांख्य एवं योगदर्शन के प्रमुख सिद्धान्तों का विवेचन करते हुए उनकी विशेषताओं का वर्णन कीजिए।
- ⑥ वेदान्त एवं मीमांसा दर्शन में विवेचित दार्शनिक विषयों पर सविस्तार टिप्पणी कीजिए।
- ⑦ लौकिक संस्कृत साहित्य के आदिकाव्य 'रामायण' का सामान्य परिचय एवं इसकी उपजीव्यता के बारे में लिखिए।
- ⑧ संस्कृत के विशाल वाङ्मय में नाट्यसाहित्य का क्या योगदान है, चर्चा कीजिए।

2/2/2019

निम्नलिखित में से किन्हीं 5 प्रश्नों के उत्तर दें -

- ① उपनिषदों के महत्त्व पर टिप्पणी लिखिए।
- ② वेदाङ्गों का महत्त्व प्रतिपादित करते हुए ऋग्वेदीय शिक्षा ग्रन्थों का वर्णन करें।
- ③ भर्तृहरि एवं उनकी कृतियों पर विचार व्यक्त कीजिए।
- ④ भट्टोजिदीक्षित एवं वरदराज आचार्य का व्याकरण में क्या योगदान है, व्यक्त कीजिए।
- ⑤ न्याय एवं वैशेषिक दर्शन के प्रमुख सिद्धान्तों का विवेचन करते हुए उनकी विशेषताओं का वर्णन कीजिए।
- ⑥ अद्वैतवेदान्त मत की आचार्य परंपरा का उल्लेख कीजिए।
- ⑦ काव्य क्या है तथा उसके विभिन्न भेदों (महाकाव्य - खण्ड - गद्य - चम्पूकाव्य) पर टिप्पणी लिखिए।
- ⑧ महाभारत का वर्णनविषय संक्षिप्त रूप से व्यक्त कीजिए।

2/2002
15/05/19